

Anetta Zielińska

ODNIESIENIE ETYKI ŚRODOWISKOWEJ DO OBSZARÓW PRZYRODNICZO CENNYCH

1. Wstęp

Ochrona środowiska przyrodniczego to jedno z podstawowych wyzwań współczesności. Obecnie środowisko przyrodnicze jest bardzo zagrożone; uświadamiamy sobie, jak słaba jest przyroda oraz jak łatwo można zniszczyć florę, faunę, a nawet całe środowisko. W związku z tym coraz częściej poddaje się moralnej ocenie zachowanie człowieka wobec przyrody [17].

Człowiek jest sprawcą klęsk ekologicznych i zniszczeń wokół siebie. Zbędne jest mnożenie następnych opisów zniszczonego środowiska przyrodniczego, ale warto przytoczyć stwierdzenie: „Świat, jaki jest – każdy widzi”.

Postęp cywilizacyjny jest tak duży, że człowiek zaczyna funkcjonować w oderwaniu od przyrody, natomiast zdobyta wiedza o środowisku przyrodniczym świadczy o tym, że między człowiekiem a przyrodą występuje więź, istotna korelacja. Człowiek jest częścią przyrody i bez środowiska przyrodniczego nie może funkcjonować. Oznacza to, że współtworzy on otoczenie, w którym żyje, dlatego też proces ten powinien być w równowadze ze środowiskiem przyrodniczym.

Warto zwrócić uwagę, że utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego bez jednoczesnego hamowania postępu cywilizacyjnego jest możliwe w sytuacji racjonalnego wykorzystania i poszanowania walorów oraz zasobów tego środowiska.

Celem artykułu będzie scharakteryzowanie perspektywy ujęcia obszarów przyrodniczo cennych w kontekście różnych teoretycznych stanowisk etyki środowiskowej. Etykę środowiskową w odniesieniu do obszarów przyrodniczo cennych należy traktować jako obszar, na którym ścierają się różne opcje, stanowiska i kierunki.

2. Etyka środowiskowa

Przyroda jest człowiekowi potrzebna w dwojaki sposób: do życia i do tworzenia cywilizacji. Warunki przyrodnicze wyznaczają kształt i charakter życia społecznego,

a sama przyroda, obok gospodarki i kultury, stanowi ramy zjawisk i procesów zachodzących w zbiorowościach ludzkich (szerzej [1, s. 153-169]). Przyroda, gdy poznajemy jej prawa i mechanizmy, odsłania nam nie tylko prawdę, ale także wychowuje moralnie, nawiązując z nami swoisty dialog [15, s. 9].

W tym miejscu warto scharakteryzować zagadnienie etyki odwołującej się do świata wartości, idei, zachowań ludzkich i stosunku ludzi do przyrody. Świadomość destrukcyjnego wpływu człowieka na środowisko przyrodnicze przyczyniła się do narodzin etyki środowiskowej. Ta nowa dyscyplina ekofilozoficzna podejmuje zagadnienia moralnych relacji między jednostką ludzką, różnymi grupami społecznymi i całymi społeczeństwami a środowiskiem przyrodniczym [17].

Ekofilozofia jako „filozofia ekologii” w podstawowym znaczeniu funkcjonuje w filozofii nauki i oznacza teorię i metodologię ekologii. W ostatnich dziesiątkach lat XX w. i na początku wieku XXI wyrażenie to zawierało w swojej treści i zakresie wiele elementów z szeroko rozumianych zagadnień filozoficznych i ochrony środowiska [2, s. 18].

Aldo Leopold (1887-1948), filozofujący leśnik, uważany za prekursora filozofii środowiskowej, doszedł do przekonania, iż pojawiła się nagła potrzeba wypracowania nowego podejścia człowieka do przyrody, podejścia opartego na etyce, a nie tylko na czysto ekonomicznym jej traktowaniu. Człowiek może postępować etycznie tylko w odniesieniu do czegoś, co ceni, kocha lub szanuje, a tego rodzaju stosunek do ziemi może występować jedynie wtedy, gdy przestanie traktować ją jedynie w sposób ekonomiczny [10].

Etyka środowiskowa (ekologiczna, ekoetyka) widzi człowieka z perspektywy jego relacji z przyrodą. W konsekwencji trwałość ekologiczną należy uznać za normę etyczną, która stoi na straży zagrożonego środowiska przyrodniczego.

Nowa filozofia człowieka polega na poszukiwaniu pojednania z przyrodą, odrzucając panowanie i dominowanie nad nią, czyli polega na przeciwstawianiu porządku ludzkiego porządkowi przyrody. Jest to dynamiczny proces, którego istota tkwi w nieustannym dostosowywaniu natury ludzkiej i mechanizmów kulturowych do rzeczywistości (szerzej [8, s. 5-18]). Zgodnie z etyką biocentryczną człowiek nie może się rozwijać, czyniąc szkody w środowisku naturalnym.

Dynamiczna równowaga w środowisku może być zachowana dzięki harmonijnemu współdziałaniu gatunku *homo sapiens* z przebiegiem procesów ziemskiej ewolucji polegającej na wspieraniu bogactwa i różnorodności życia na Ziemi [9, s. 16].

Przedmiotami badań ekofilozofii są istota i natura środowiska społeczno-przyrodniczego, jego właściwości ilościowe i jakościowe oraz dwustronne związki przyczynowe między antroposferą a środowiskiem (szerzej [21, s. 5-21]).

W ludzkiej naturze nie ma instynktownej etyki środowiskowej, czyli wrodzonej cnoty ekologicznej skłaniającej ludzi do ochrony przyrody. Środowiskowej etyki trzeba się nauczyć wbrew ludzkiej naturze, a nie w harmonii z nią [12, s. 252], dlatego też należy jasno określić miejsce człowieka w przyrodzie.

Głównym praktycznym celem etyki środowiskowej jest obrona świata przyrodniczego przed ludzką agresją i działaniami destrukcyjnymi z jednej strony, a z drugiej – obrona człowieka jako jednostki i gatunku przed powodowanym przez niego zagrożeniem ekologicznym [15, s. 8].

3. Etyka środowiskowa a obszary przyrodniczo cenne

Kwintesencją etyki ekologicznej jest stwierdzenie, że przyrody nie chronimy „po coś” czy „dla zysku”, ale że jej ochrona jest dla nas moralną powinnością [11]. W związku z tym m.in. tworzenie obszarów przyrodniczo cennych jest naszym moralnym obowiązkiem, tak dla nas samych, jak i dla przyszłych pokoleń.

Obszary chronione można scharakteryzować w trzech ujęciach jako [19, s. 163]:

- tradycyjne formy ochrony: parki narodowe i rezerваты przyrody,
- nowsze formy ochrony: parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu,
- europejskie formy ochrony: obszary Natura 2000.

W przyszłości ochrona obszarowa (rezerwatowa) przyczyni się do projektowania i tworzenia jednolitego systemu gwarantującego najefektywniejsze osiągnięcie celów ochrony przyrody. Obecnie elementy należące do ochrony obszarowej (parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, obszary Natura 2000) tworzą teoretyczny Krajowy System Obszarów Chronionych (nie ma on umocowania prawnego). System ten stanowi układ przestrzenny wzajemnie uzupełniających się form ochrony przyrody łączonych korytarzami ekologicznymi¹ [20, s. 353].

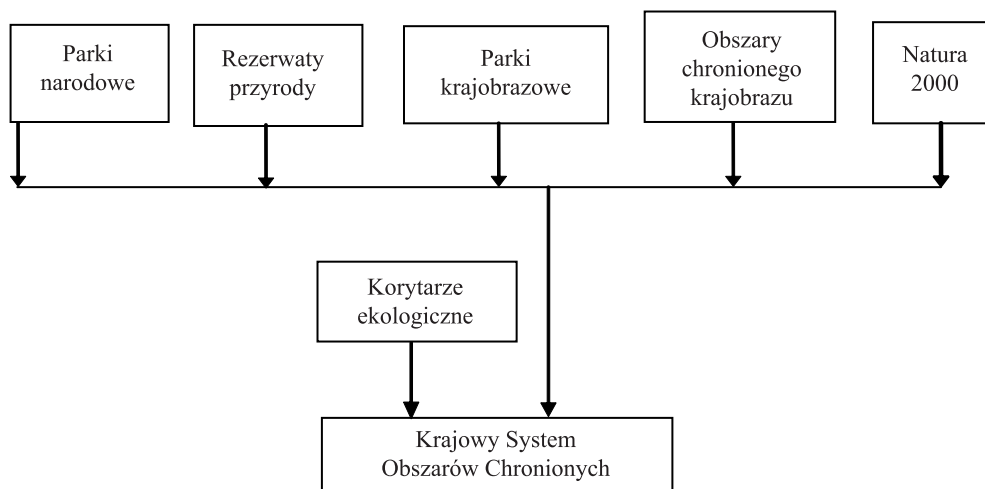
W Polsce (stan z końca 2006 r.) różnego rodzaju ochroną obszarową objęto 32,2% ogólnej powierzchni kraju, z czego: parki narodowe stanowią 1% ogólnej powierzchni kraju, rezerваты przyrody – 0,5%, parki krajobrazowe – 8,3%, obszary chronionego krajobrazu – 22,4% [4], dodatkowo wyznaczono i zgłoszono do Komisji Europejskiej (do 31.08.2007 r.) 564 obszary Natura 2000 o łącznej powierzchni 10 721,1 tys. ha (co stanowi 34,3% ogólnej powierzchni kraju) [3], w tym zawiera się część wymienionych form ochrony przyrody. Wspomniane wielkości wskazują, jaki potencjał tkwi w obszarach chronionych, co w konsekwencji powinno wpłynąć m.in. na zmiany ekofilozoficznego myślenia i działania społeczeństwa. Jest to istotne pole badawcze dla etyki środowiskowej.

Tworzenie obszarów przyrodniczo cennych ma na celu nie tylko ochronę przyrody czy w szczególności różnorodności biologicznej² na Ziemi, ale udoskonalenie

¹ Przez korytarz ekologiczny rozumiemy obszar mający służyć do migracji organizmów obdarzonych zdolnościami ruchowymi lub do przenoszenia się „krok po kroku” genów i osobników pozbawionych takich zdolności.

² Przez różnorodność biologiczną rozumiemy zróżnicowanie organizmów rozpatrywane na wszystkich poziomach organizacji przyrody: od odmian genetycznych należących do tego samego gatunku, przez zestawy gatunków, rodzajów, rodzin i niższych jednostek taksonomicznych, a także różnorodność ekosystemów, które składają się z zespołów organizmów żyjących w określonych siedliskach, jak i samych warunków fizycznych, w których żyją [16].

więzi człowieka z przyrodą. Zdzisława Piątek pisze, że „podtrzymaniem takich warunków w środowisku, które umożliwiają rozwój i życie ludzkie, jest ochrona przyrody dla niej samej. W istocie na tym przecie ma polegać symbioza ludzkiego świata z przyrodą” [9, s. 8].

Rys. 1. Krajowy System Obszarów Chronionych

Źródło: [19, s. 164].

Dla etyki najistotniejsza jest ochrona wartości życia przez zachowanie zdolności środowiska przyrodniczego do jego podtrzymywania, samoregulacji. Nakaz dbałości o środowisko naturalne nie tylko ma nam zapewnić przetrwanie, ale jest dziedzictwem, które należy zachować dla kolejnych generacji [5, s. 30]. Można pokusić się o wniosek, że obszary chronione w istocie przyczyniają się do podtrzymania, samoregulacji środowiska przyrodniczego.

Człowiek żyje w środowisku, które w wyniku jego działań uległo znacznemu przekształceniu, a miejsca dzikiej przyrody są dziś rzadkością – są to „małe punkciki na mapie świata” – dlatego też należy je otoczyć ochroną i dbać o nie tak, jak o najcenniejsze dobro całej ludzkości. Przywrócenie dzikiej przyrody nie jest już możliwe, ale można się ponownie do tego stanu przybliżyć przez tworzenie nowych i pielęgnowanie istniejących obszarów chronionych, które są elementem etycznego postępowania w długiej perspektywie i przyczyniają się do ochrony różnorodności biologicznej [17].

Jednym z ontologicznych założeń systemowej filozofii zrównoważonego rozwoju jest stwierdzenie: przyroda nie jest środowiskiem człowieka, za to człowiek i stworzona przez niego cywilizacja, w tym sposoby gospodarowania, są częścią przyrody (szerzej [6, s. 25-32]). W związku z tym przyroda jest niezbędna do istnienia człowieka, który odpowiada za stan przyrody m.in. przez zachowanie cennych

ekosystemów, bioróżnorodności, przez tworzenie obszarów przyrodniczo cennych jako naturalnych enklaw.

Związki człowieka z przyrodą od dawna prowadzą do narastania konfliktów, dlatego też pogodzenie relacji człowiek–przyroda jest obecnie bardzo trudnym procesem. Etyka środowiskowa powinna zająć się pogłębieniem zagadnienia znaczenia obszarów chronionych zarówno dla istoty ludzkiej, jak i rozwoju cywilizacyjnego. Należy przewartościować myślenie i działanie człowieka w stosunku do obszarów chronionych, aby nie były one traktowane jako przyczyna obniżania jakości życia społeczeństwa, które je zamieszkuje, a w konsekwencji jako coś, co prowadzi do obniżenia poziomu rozwoju cywilizacyjnego.

Etyka środowiskowa wpływa na zmianę myślenia człowieka o obszarach przyrodniczo cennych, ponieważ to nie tylko „ochraniarskie” podejście do środowiska przyrodniczego, ale i wdrażanie proekologicznych form praktyki gospodarczej (ekogroturystyka, rolnictwo ekologiczne, ziołolecznictwo, lecznictwo uzdrowiskowe, rzemiosło artystyczne itp.) godzą istnienie i funkcjonowanie człowieka w środowisku przyrodniczym.

Jakość środowiska przyrodniczego istotnie wiąże się z poprawą jakości życia, poprawa ta nastąpi zaś pod warunkiem zachowania równowagi w środowisku przyrodniczym. Na podstawie tej opinii można stwierdzić, że ochrona środowiska przyrodniczego jest bezpośrednio związana z ochroną praw człowieka oraz z ochroną jakości jego życia. W II Polityce Ekologicznej występuje stwierdzenie o ochronie praw człowieka do czystego środowiska przyrodniczego [18, s. 356]. Jednym ze sposobów osiągnięcia „czystego środowiska” jest funkcjonowanie i tworzenie nowych obszarów chronionych.

Należy zacytować tu słowa Artura Pawłowskiego twierdzącego, że „czyste środowisko jest ważne, jednak gdy osiągnięto je za cenę wysokiego bezrobocia lub stworzenia innego rodzaju silnych konfliktów społecznych, nie będzie to działanie zgodne z zasadą zrównoważonego rozwoju” [7, s. 23]. Warto zwrócić uwagę, że obszary chronione mogą być stymulatorem do realizacji zrównoważonego rozwoju przez proekologiczne formy działalności gospodarczej.

Obszary przyrodniczo cenne przyczyniają się do realizacji wytycznych zawartych w dokumencie pt. Strategia zrównoważonego rozwoju polski do 2025 roku, w którym zapisano, że jednym z najważniejszych zadań jest: „zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego kraju, podniesienie jakości życia społeczeństwa poprzez zapewnienie dobrego stanu środowiska naturalnego na całym obszarze kraju oraz zagwarantowanie, że polskie dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe przekazane zostanie następnym pokoleniom w stanie umożliwiającym realizację również ich aspiracji” [13].

Nawet etyka Aldo Leopolda wskazuje, że moralną powinnością każdego człowieka w trakcie „korzystania” z środowiska przyrodniczego jest działanie z szacunkiem zarówno dla indywidualnych bytów, jak i dla całej wspólnoty. Należy zatem

dążyć do takiego stanu, aby utrzymać całość środowiska przyrodniczego w stanie zapewniającym możliwość rozwoju i życia zamieszkujących go istot.

Podczas IV Światowego Kongresu Parków Narodowych w Caracas (Wenezuela, 1992 r.) „Parks for Life” stwierdzono, że „tworzenie i gospodarowanie obszarami chronionymi oraz użytkowanie zasobów znajdujących się na ich terenie lub w pobliżu musi się odbywać w harmonii z lokalnymi społecznościami i liczyć się z opinią społeczną. W wielu przypadkach kontynuacja i rozwój ludzkiej działalności na obszarach chronionych powinny być zaakceptowane (...). Tradycyjne układy użytkowania i własności, tradycyjna wiedza i zwyczaje, rola mężczyzn i kobiet w społecznościach muszą być respektowane” [14, s. 1-2]. Ekologizacja gospodarki to moralna refleksja nad problemem odpowiedzialności człowieka wobec przyrody. Obszary chronione przyczyniają się do realizacji zasady sprawiedliwości międzypokoleniowej, czyli zaspokajają dzisiejsze potrzeby społeczności i potrzeby przyszłych pokoleń odnośnie do zachowania i pielęgnowania bioróżnorodności.

Należy stwierdzić, że dla edukacji ekologicznej odnośnie do obszarów przyrodniczo cennych wzorcem powinien być dorobek etyki środowiskowej.

Edukacja ekologiczna stanowi ochronę etyczną, która udoskonala system wartości człowieka, jego własną wrażliwość, osobiste wyczulenie na dobro i krzywdę przyrody. Powinna ona oddziaływać na systemy wartości, postawy i zachowania jednostek i grup ludzkich w stosunku do środowiska przyrodniczego (obszarów przyrodniczo cennych). Etyka uczy, że człowiek ma być opiekuńczy i przyjazny wobec środowiska [17].

4. Zakończenie

Z kryzysem ekologicznym poradzimy sobie m.in. wówczas, gdy obecne i przyszłe obszary przyrodniczo cenne będą efektywnie funkcjonowały. Należałoby określić wartości i zasady regulujące stosunki między człowiekiem a przyrodą. Pomoże to w rozwiązywaniu konfliktów na linii człowiek–przyroda i zmotywuje do działań prośrodowiskowych.

Etyka środowiskowa wyrosła z troski m.in. o stan środowiska przyrodniczego. Podejmuje ona zagadnienia moralnych relacji między jednostką ludzką, różnymi grupami społecznymi i całymi społeczeństwami a np. obszarami chronionymi.

Należy podkreślić, że obszary chronione przyczyniają się do ukształtowania modelu życia i działania, który będzie dobry dla istoty ludzkiej i przyrody. W związku z tym należałoby stworzyć taką filozofię dotyczącą obszarów chronionych, która uwzględniałaby potrzeby zarówno człowieka, jak i środowiska przyrodniczego.

Literatura

- [1] Albińska E., *Człowiek w środowisku przyrodniczym i społecznym. Zarys problematyki ekologii społecznej*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2005.
- [2] Dołęga J.M., *Ekofilozofia – nauka XXI wieku*, „Problemy Ekorozwoju. Studia Filozoficzno-Sozologiczne” 2006 nr 1, vol. 1.
- [3] <http://natura2000.mos.gov.pl/natura2000/>.
- [4] <http://www.stat.gov.pl/bdr/bdrap.strona.indeks>.
- [5] Liszewski D., *Etyczne podstawy rozwoju zrównoważonego*, „Problemy Ekorozwoju. Studia Filozoficzno-Sozologiczne” 2007 nr 1, vol. 2.
- [6] Papuziński A., *Filozoficzne aspekty zrównoważonego rozwoju – wprowadzenie*, „Problemy Ekorozwoju. Studia Filozoficzno-Sozologiczne” 2006 nr 2, vol. 1.
- [7] Pawłowski A., *Wielowymiarowość rozwoju zrównoważonego*, „Problemy Ekorozwoju. Studia Filozoficzno-Sozologiczne” 2006 nr 1, vol. 1.
- [8] Piątek Z., *Filozoficzne podłoże zrównoważonego rozwoju*, „Problemy Ekorozwoju. Studia Filozoficzno-Sozologiczne” 2006 nr 1, vol. 2.
- [9] Piątek Z., *Przyrodnicze i społeczno-historyczne warunki równoważenia ład ludzkiego świata*, „Problemy Ekorozwoju. Studia Filozoficzno-Sozologiczne” 2007 nr 2, vol. 2.
- [10] Pyra L., *Etyka Ziemi Aldo Leopolda*, <http://www.zielona.uni.wroc.pl/odra/pyra.php>.
- [11] Reichel J., *Tezy etyki ekologicznej*, <http://psubraty.zrodla.org/2/etyka.html>.
- [12] Ridley M., *O pochodzeniu cnoty*, Rebis, Poznań 2000.
- [13] *Strategia Zrównoważonego Rozwoju Polski do 2025 roku*, Ministerstwo Środowiska, Warszawa 1999.
- [14] *The Caracas Declaration*, IUCN, Caracas 1992.
- [15] Tyburski W., *Powstanie i rozwój filozofii ekologicznej*, „Problemy Ekorozwoju. Studia Filozoficzno-Sozologiczne” 2006 nr 1, vol. 1.
- [16] Wilson E., *Diversity of Life*, W.W. Morton and Co., New York, London 1992.
- [17] Zielińska A., *Jakość życia a obszary chronione*, [w:] J. Tomczyk-Tołkacz (red.), *Jakość życia w perspektywie nauk humanistycznych, ekonomicznych i ekologii*, Drukarnia PRINT, Jelenia Góra 2003.
- [18] Zielińska A., *Obszary chronione w Polsce*, [w:] T.M. Łąguna (red.), *Ekonomiczne aspekty gospodarki przestrzennej*, tom I, Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok 2004.
- [19] Zielińska A., *Konkurencyjność obszarów przyrodniczo cennych*, [w:] T. Bernat (red.), *Przedsiębiorstwo i państwo – wybrane problemy konkurencyjności*, Międzynarodowa Konferencja w ramach projektu LAMA XIII, Konferencja Naukowa Młodych Ekonomistów, VII Międzynarodowa Konferencja INYRSS „Labour Market and Competitiveness”, Szczecin 2007.
- [20] Zielińska A., *Etyka środowiskowa a zrównoważone gospodarowanie na obszarach przyrodniczo cennych*, [w:] *Ekonomiczne wyzwania XXI wieku Polska – Unia Europejska – świat*, IV Zjazd Katedr Ekonomii, Uniwersytet Szczeciński, Międzyzdroje 4-6.06.2007 r., w druku.
- [21] Zięba S., *Życie w aspekcie ekologicznym*, „Człowiek i Przyroda” 1995 nr 2.

ENVIRONMENTAL ETHICS CONCERN TOWARDS VALUABLE NATURE AREAS

Summary

Environmental ethics stemmed from the concern of nature condition. As a part of ecophilosophy, environmental ethics deals with moral problems concerning the relations among a human being, groups of people, whole societies and the natural world of a man. It helps to stimulate expected attitudes and models of life which are suitable for the nature.

It is important to create such a philosophy for nature protected areas which will consider the needs of people as well as the nature.

Anetta Zielińska – dr w Katedrze Zarządzania Jakością i Środowiskiem Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu – Wydział w Jeleniej Górze.